

Tilburg University

De positie van de langstlevende in de Wet schenk- en erfbelasting

van Vijfeijken, I.J.F.A.

Published in:
Weekblad voor Fiscaal Recht

Publication date:
2008

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Vijfeijken, I. J. F. A. (2008). De positie van de langstlevende in de Wet schenk- en erfbelasting. *Weekblad voor Fiscaal Recht*, 137(6766), 571-577.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De positie van de langstlevende in de Wet schenk- en erfbelasting

Prof. mr. I.J.F.A. van Vijfeijken (hoogleraar belastingrecht en de Universiteit van Tilburg, als wetenschappelijk adviseur verbonden aan PricewaterhouseCoopers).

1 Inleiding

De redactie van het Weekblad heeft mij verzocht een beschouwing te wijden aan de positie van de langstlevende echtgenoot in de nieuwe Successiewet. Ik bespreek hiertoe achtereenvolgens de al dan niet wenselijkheid van een algehele partnervrijstelling, de definitie van het partnerbegrip, de voor- en nadelen van een vrijstelling voor het verkregen hoofdverblijf en de imputatieregeling voor verkregen nabestaandenvoorzieningen.

2. Algehele partnervrijstelling?

In 2001 is een wetsvoorstel ingediend bij de Tweede Kamer dat voorzag in een algehele partnervrijstelling.¹ Ik heb mijn bezwaren tegen dergelijke vrijstelling destijds uiteengezet.² Nu de creatie van een Wet schenk- en erfbelasting voor de deur staat, gaan (uiteraard) weer stemmen op om de langstlevende partner geheel vrij te stellen. Nog niet zo lang geleden heeft Zwemmer hiervoor een lans gebroken in zijn opinie.³ De argumenten die destijds tijdens de parlementaire behandeling werden aangehaald, zijn de volgende:

- De continuïteitsgedachte: de langstlevende partner zal zeker niet het gevoel hebben rijker te zijn geworden door het overlijden van de partner.
- Ook het nieuwe erfrecht gaat ervan uit dat de langstlevende echtgenoot op de oude voet kan voortleven.
- Er wordt slechts een gering aantal aanslagen opgelegd aan partners/echtgenoten (in 1998: 945 aanslagen).
- De 60%-waardering van de eigen woning vervalt en rechtvaardigt daardoor een substantiële verhoging van de vrijstelling.
- Een aantal landen zoals de Verenigde Staten van Amerika, het Verenigd Koninkrijk, Luxemburg, Noorwegen en een aantal Zwitserse kantons kennen ook een algehele partnervrijstelling.
- De invoering leidt tot een vereenvoudiging van de wet.

Deze argumenten heb ik destijds weerlegd. Ik vat mijn betoog hier samen.

De continuïteitsgedachte houdt in dat de langstlevende op dezelfde voet moet kunnen verder leven na het overlijden van zijn/haar partner. Deze continuïteitsgedachte rechtvaardigt echter geen algehele vrijstelling. Het ongestoorde voortleven van een weduwe die € 10 mio erft van haar man (en vaak zelf dan ook het nodige vermogen heeft) zal bij het bestaan van een royale vrijstelling door het successierecht heus niet in gevaar komen. Betoogd wordt wel dat de echtelieden staande huwelijk elkaars vermogen als het eigen vermogen beschouwen. Het overlijden van de partner wordt dan niet ervaren als een draagkrachtvermeerdering. Deze redenering rechtvaardigt een ruimhartige partnervrijstelling. De langstlevende verrijkt in materiële zin door het

¹ Wetsvoorstel Belastingplan 2002, IV, nr. 28 015. Dit onderdeel van het wetsvoorstel heeft het niet gehaald. De dag voor het in stemming kwam is het voorstel voor een algehele vrijstelling ingetrokken en vervangen door een vrijstelling zoals nu neergelegd in artikel 32, eerste lid, onderdeel 4, sub a SW.

² De voorgestelde wijzigingen van de Successiewet 1956, *WFR* 2001/1381.

³ J.W. Zwemmer, De positie van de langstlevende partner in het successierecht, *NTFR* 2007/1570.

overlijden van de partner. Ervan uitgaande dat de draagkrachtvermeerdering die ontstaat door de verkrijging van een nalatenschap of schenking wordt belast met successierecht, rijst de vraag waarom de langstlevende echtgenoot hiervan zou moeten worden uitgezonderd.

Vanuit theoretisch oogpunt is slechts een verzorgingsvrijstelling gerechtvaardigd.⁴ De verwijzing naar het wettelijke erfrecht overtuigt mij evenmin. Het wettelijk erfrecht voorziet in een wettelijke regeling voor het geval er geen testament is, waarbij de wetgever zich richt op de doorsnee nalatenschap en binnen dat kader een afweging maakt tussen de belangen van de kinderen en de belangen van de langstlevende echtgenoot. Als het over de algehele partnervrijstelling gaat - boven een ruimhartige verzorgingsvrijstelling - gaat het niet langer over doorsnee nalatenschappen, maar gaat het om de grotere vermogens. Juist in deze gevallen is veelal een testament opgemaakt om het wettelijke erfrecht buiten de deur te houden. In deze testamenten staat de verzorging van de langstlevende niet meer voorop - die heeft vaak zelf voldoende vermogen om op dezelfde voet te kunnen voortleven - maar de vraag hoe de nalatenschap op de fiscaal meest voordelige wijze kan worden verdeeld.

Wat de andere hiervoor genoemde argumenten betreft: dat het een gering aantal aanslagen betreft en dat andere landen ook een algehele partnervrijstelling hebben zijn op zichzelf geen argumenten. Het gering aantal aanslagen betreft de grootste vermogens. Het ligt niet direct voor de hand om die nog verder vrij te stellen.

Daarnaast zal dat geringe aantal in de toekomst toenemen. Door de vergrijzing en de toename van het gemiddelde vermogen per hoofd van de bevolking, zal de opbrengst van de Successiewet sterk stijgen.⁵ En er zijn ook landen aan te wijzen die geen algehele partnervrijstelling kennen, maar net als Nederland een gemaximeerde vrijstelling. Niet ontkend kan worden dat een algehele partnervrijstelling leidt tot een vereenvoudiging in de uitvoering. Maar vereenvoudiging is niet een doel op zich.

3. Het partnerbegrip

De huidige Successiewet kent veel verschillende partnerbegrippen. Naast de echtgenoot en de geregistreerde partner worden als partner ook aangemerkt:

- Degene die gedurende een periode van zes maanden met de erflater een gezamenlijke huishouding heeft gevoerd (de zgn. notariële samenwoners).
- Voor het schenkingsrecht is deze termijn verlengd naar twee jaar.
- Degene die gedurende een periode van vijf jaar met de erflater een gezamenlijke huishouding heeft gevoerd (de zgn. tweerelatie).
- Degene die gedurende een periode van vijf jaar tezamen met een ander én de erflater een gezamenlijke huishouding heeft gevoerd (de zgn. meerrelatie).

De voorwaarden voor notariële samenwoners en de tweerelatie/meerrelatie verschillen. Deze verschillende partnerbegrippen zijn historisch verklaarbaar. Naast de echtgenoot is in het verleden een vrijstelling in het leven geroepen voor de tweerelatie.⁶ De meerrelatie⁷ is destijds opgenomen voor broers en zusters die op oudere leeftijd (nog steeds) een gezamenlijke huishouding voeren. Zoals ik ook

⁴ Ik verwijs hiervoor naar mijn 'Contouren voor een nieuwe Successiewet', *WPNR* 2004/6576.

⁵ Zie bijvoorbeeld Mischa van Denderen, Successierechten dekken groot deel kosten vergrijzing, *ESB* 22 september 2006 en P.T. de Beer, De belaste dood: belastingheffing op erfenissen, in *Belasting met beleid* (red. C.L.J. Caminada & H. Vording), Amersfoort 2007.

⁶ Het huidige artikel 24, tweede lid, onderdeel b SW.

⁷ Het huidige artikel 24, tweede lid, onderdeel c SW.

elders⁸ heb betoogd, zie ik niet in waarom zij in het partnerregime moeten vallen. Als we ervan uitgaan dat kinderen vanaf hun 23^e levensjaar in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien en dus geen enkele vrijstelling krijgen, waarom zou dat dan wel voor broers en zusters moeten gelden? Alleen omdat een gezamenlijke huishouding wordt gevoerd? Dat lijkt mij geen enkel argument.⁹ Het enige probleem dat kan ontstaan, is de heffing over de woning waarin de gezamenlijke huishouding werd gevoerd. De waarde van dat pand is vaak niet te gelde te maken en het derdentarief is schrikbarend hoog, zodat de heffing van successierecht in dat geval liquiditeitsproblemen kan oproepen. Overigens is bij de verlaging van het derdentarief dit probleem ook goeddeels verdwenen. Een pand dat onbezwaard wordt verkregen, kan dienen als onderpand voor een lening om het successierecht te voldoen. Als het derdentarief dan is teruggebracht tot een acceptabel niveau hoeft de verkrijging van het hoofdverblijf niet tot onoverkomelijke financiële problemen te leiden. Mocht dit politiek gevoelig liggen, dan kan worden overwogen om een op maat gemaakte uitstelregeling te ontwerpen.

De notariële samenwoners¹⁰ zijn in de wet opgenomen bij hetzelfde wetsvoorstel dat voorzag in een algehele partnervrijstelling.¹¹ Het was de bedoeling dat naast de echtgenoot en geregistreerde partner slechts de zgn. notariële samenwoners het partnerregime deelachtig zouden worden. De bestaande twee- en meerrelaties zouden daarmee uit de wet verdwijnen. Dit voorstel zou tot gevolg hebben dat partners die ongehuwd en zonder notarieel samenlevingscontract al lange tijd samenwoonden, niet langer in aanmerking zouden komen voor het partnerregime. Dit stuitte op weerstand, waarna is besloten om de ‘oude’ twee- en meerrelatie te handhaven naast de ‘nieuwe’ notariële samenwoners. Zoals hiervoor opgemerkt, is de partnervrijstelling alleen vanuit de verzorgingsverplichting te rechtvaardigen. De eis – voor ongehuwden – dat de verzorgingsverplichting in een notariële samenlevingsovereenkomst is vastgelegd, komt mij dan ook juist voor.

Voor notariële samenwoners geldt de voorwaarde dat de gezamenlijke huishouding, vanaf het moment van het passeren van de notariële samenlevingsovereenkomst, zes maanden moet hebben bestaan op het moment dat de erflater overlijdt. Deze termijn is destijds gekozen om de aansluiting bij de inkomstenbelasting te realiseren. Omdat deze termijn voor schenkingen te kort werd bevonden, werd de termijn vervolgens voor het schenkingsrecht verlengd tot twee jaar.

In de Wet schenk- en erfbelasting zou, naast de echtgenoot en geregistreerd partner, voor één partnerbegrip moeten worden gekozen. Aansluiting bij de inkomstenbelasting is niet nodig. Het partnerbegrip heeft daar een heel andere functie. Of iemand een gezamenlijke huishouding voert, beïnvloedt zijn draagkracht. Met de inkomsten en uitgaven van een partner moet daarom voor de inkomstenbelasting rekening worden gehouden. In de Successiewet geldt dit niet. Het gaat in die wet om degene jegens wie de erflater (of schenker) een verzorgingsverplichting heeft. Alleen die verzorgingsverplichting rechtvaardigt een vrijstelling en alleen als de partner op één lijn is te stellen met de echtgenoot geldt het zgn. ‘Familienprincipe’.¹²

De feitelijke samenwoontermijn mag dus best langer zijn dan zes maanden. Bij voorkeur zou moeten worden gekozen voor één termijn voor zowel het schenkings-

⁸ In ‘De Wet schenk- en erfbelasting 2010’, binnenkort te verschijnen in het WPNR.

⁹ De vrijstelling geldt ook voor de situatie dat bijvoorbeeld een tante overlijdt die bij haar neef en diens vrouw inwoont. Ook in dit geval is van een verzorgingsverplichting geen sprake.

¹⁰ Het huidige artikel 24, tweede lid, onderdeel a SW.

¹¹ Zie noot 1.

¹² Zie voor dit begrip mijn ‘Contouren voor een nieuwe Successiewet’, WPNR 2004/6576.

als het successierecht. Zoals gezegd, komt de eis van een notariële akte waarin de wederzijdse verzorgingsverplichting is opgenomen, mij juist voor.

4. Vrijstelling van het hoofdverblijf?

4.1 Inleiding

In HR 6 april 2007, BNB 2007/194 oordeelde de Hoge Raad dat de tot het overlijden van erflater gezamenlijk bewoonde woning, waarin zijn weduwe nadien is blijven wonen, op de waarde in vrij opleverbare staat moet worden gewaardeerd. Dit arrest heeft in ieder geval in de Tweede Kamer tot beroering geleid.¹³ Het probleem was niet zozeer gelegen in de toegenomen omvang van de verkrijging door de langstlevende echtgenoot, maar in de hogere waarde van de onderbedelingsvordering van de kinderen. Hierdoor moesten de kinderen meer successierecht betalen, welk recht door de langstlevende moet worden voorgeschoten. Dat zou ertoe kunnen leiden dat de eigen woning verkocht zou moeten worden hetgeen onacceptabel werd geacht. De hier gesignaleerde problematiek kan worden ondervangen door de door mij voorgestelde defiscalisering van onderbedelingsvorderingen.¹⁴ In combinatie met een ruimhartige partnervrijstelling zal over de waarde van het verkregen hoofdverblijf dan in de regel geen successierecht meer zijn verschuldigd.

Desalniettemin rijst de vraag of een algehele vrijstelling van het hoofdverblijf wenselijk is. Zo'n vrijstelling kan worden gerechtvaardigd met een verwijzing naar het liquiditeitsprobleem dat de heffing van successierecht over dit vermogen kan veroorzaken in combinatie met het verzorgingsaspect dat jegens de langstlevende partner geldt. Een woning geldt als eerste levensbehoefte en het vermogen dat daarin is belegd, is niet zonder meer alternatief aanwendbaar.¹⁵ De gedwongen verkoop van het hoofdverblijf om het successierecht te voldoen is 'unfair and unjust'. De dissenting opinion van Judge Pavlovski in de zaak *Burden en Burden versus het Verenigd Koninkrijk* is in dit verband illustratief.¹⁶

'It strikes me as absolutely awful, that, once one of the two sisters dies, the surviving sister's sufferings on account of her closest relative's death should be multiplied by the risk of losing her family home because she cannot afford to pay inheritance tax in respect of the deceased sister's share of it. I find such a situation fundamentally unfair and unjust.'¹⁷

In het Vlaams Gewest bestaat een vrijstelling van het hoofdverblijf. Deze regeling kan wellicht tot inspiratie dienen.

4.2 De saldo-vrijstelling voor de gezinswoning in het Vlaams Gewest

¹³ *Kamerstukken II*, 2006/2007, Aanhangsel nr. 59, V-N 2007/20.26.

¹⁴ Heffing van successierecht over onderbedelingsvorderingen: aanknopen bij de economische realiteit, WFR 2008/308. Blijkens de toespraak van de staatssecretaris van 14 april 2008 en de daarna verschenen persberichten zal defiscalisering (in enige vorm) onderdeel uitmaken van de nieuwe Wet schenk- en erfbelasting.

¹⁵ Om die reden werd destijds een waardering op 60% van de waarde in vrij opleverbare staat toegestaan in de vermogensbelasting. Zie Ch.P.A. Geppaart, *Vermogensbelasting*, Deventer 1995, blz. 183.

¹⁶ EHRM 12 december 2006, V-N 2007/54.5.

¹⁷ Overigens lijkt hij dit alleen te vinden vanwege de omstandigheid dat de zusters al hun gehele leven in het huis wonen en het huis is gebouwd op grond die de zusters van hun ouders hebben geërfd. Want eerder schrijft hij: 'Had assets purchased by the applicants during their co-habitation been at stake, I would have had no difficulty in accepting the majority's approach and, moreover, I would have readily agreed that part of such shared assets, inherited by the surviving sibling, could and should be considered as taxable property.'

De verkrijging krachtens erfrecht van (een deel van) de gezinswoning door de langstlevende partner is vrijgesteld van het recht van successie. Onder gezinswoning wordt verstaan de woning waar de partners op het ogenblik van het overlijden gewoonlijk samenleefden.¹⁸

Wanneer op het moment van overlijden nog schulden bestaan die zijn aangegaan om het pand te verwerven, moeten deze worden toegerekend aan de woning. Het saldo is vrijgesteld. Bedraagt de zgn. eigenwoningschuld meer dan de waarde van de eigen woning dan komt dat surplus – evenals alle andere schulden – in mindering op de nalatenschap.

Van de vrijstelling is uitgezonderd de partner die tevens een bloedverwant in de rechte lijn is van de erflater. Het is niet de bedoeling van de Vlaamse Regering om de vrijstelling ook toe te kennen aan inwonende kinderen of kleinkinderen, of aan inwonende ouders of grootouders. De Vlaamse regering heeft, blijkens de memorie van toelichting, een situatie voor ogen

‘waarbij kan verondersteld worden dat de erflater en de verkrijger van de gezinswoning samen hebben bijgedragen tot de verwerving van de gezinswoning of minstens kan verondersteld worden dat de erflater en de verkrijgende samenwonende partner bijdragen hebben geleverd tot het voeren van een gemeenschappelijke huishouding.’¹⁹

Omdat de wetgever beducht was op oneigenlijk gebruik van de korte samenlevingstermijn voor feitelijk samenwonenden (1 jaar) om van de vrijstelling van de gezinswoning te genieten, is voor feitelijk samenwonenden een samenlevingstermijn van 3 jaar voorgeschreven voordat de vrijstelling kan worden ingeroepen.

Tijdens de behandeling van dit decreet zijn verschillende bezwaren geuit. Zo wordt geconstateerd dat mensen met een groot en duur huis meer vrijstelling genieten dan mensen met een kleiner en goedkoper huis. Tevens zouden ouderen gestimuleerd worden hun huis te behouden, terwijl ze liever hun huis zouden verkopen en hun intrek in een serviceflat nemen. Daarnaast kan nog als ‘risico’ worden aangevoerd dat mensen in het zicht van overlijden een duur huis aanschaffen.

4.3 Kanttekeningen

Daadwerkelijk liquiditeitsproblemen?

Uitgangspunt van een vrijstelling voor het hoofdverblijf, is dat de langstlevende echtgenoot ongestoord moet kunnen voortleven in de echtelijk woning. Het successierecht mag niet meebrengen dat de echtgenoot het hoofdverblijf moet verkopen. De eerste vraag die opkomt, is of onder de huidige wet, met de huidige vrijstelling, mensen daadwerkelijk in de financiële problemen komen door het successierecht dat is verschuldigd over het hoofdverblijf.

Als een hoofdverblijf vrij en onbezwaard wordt verkregen en er zouden geen liquiditeiten voorhanden zijn om het successierecht te betalen, én de vrijstelling zou niet toereikend zijn, zou het pand als zekerheid kunnen dienen voor een lening waarmee het successierecht kan worden betaald.²⁰

¹⁸ Zie *Vlaams Parlement*, Stuk 865 (2005-2006)-Nr. 1, blz. 4, l.k.. Overigens geldt de vrijstelling ook als één van de partners in een verzorgingstehuis verblijft. De vrijstelling geldt dan voor de woning waar de partners het laatst hebben samengewoond.

¹⁹ Zie *Vlaams Parlement*, Stuk 865 (2005-2006)-Nr. 1, blz. 4, l.k..

²⁰ Deze schuld is dan aangegaan om het successierecht te betalen en niet om het pand te verwerven. Er is mijns inziens dan geen sprake van een box-1-schuld.

Mocht het probleem zich daadwerkelijk voordoen, dan zou ook een soort ‘vrije middelen toets’ in de wet kunnen worden opgenomen. Alleen als de langstlevende niet voldoende vrije middelen heeft om het successierecht te voldoen, zou een vrijstelling kunnen worden verleend.

Verschil in omvang vrijstelling

Als het hoofdverblijf wordt vrijgesteld van successierecht (en schenkingsrecht?), heeft dat tot gevolg dat de ene belastingplichtige per saldo een grotere vrijstelling krijgt dan de andere belastingplichtige, omdat hij in een groter huis woont dan de ander. Dit kan worden gerechtvaardigd met een verwijzing naar het verzorgingsaspect, dat meebrengt dat de langstlevende zoveel mogelijk op dezelfde voet moet kunnen voortleven; hierbij althans niet gehinderd moet worden door het successierecht. Als de echtelieden dan in een groot/duur huis wonen ten tijde van het overlijden van de eerstoverledene, mag het successierecht geen belemmering vormen om de bewoning van het hoofdverblijf voort te zetten. Bij een groter/duurder huis zijn de potentiële liquiditeitsproblemen ook groter dan bij een kleiner en goedkoper huis. Ditzelfde mechanisme zien we ook bij de vrijstelling van ondernemingsvermogen. Degene die een grote onderneming erft heeft een grotere vrijstelling dan degene die een kleinere onderneming erft.

Misbruik?

Met een vrijstelling voor het hoofdverblijf, loopt de wetgever het risico dat mensen in het zicht van hun overlijden een dure woning aanschaffen. Dit risico zou enigszins kunnen worden beteugeld door een maximum aan de vrijstelling toe te kennen van bijvoorbeeld 1 miljoen euro.²¹

Voor wie zou de vrijstelling moeten gelden?

De vraag dient zich aan wie voor de vrijstelling in aanmerking zouden moeten komen. Zijn dit de partners van artikel 24, tweede lid SW en de echtgenoot of moeten daar nog uitzonderingen op worden gemaakt, zoals het Vlaams Gewest dat heeft gedaan? Daar zijn bloed- en aanverwanten in de rechte lijn uitgesloten van de vrijstelling en is de periode van de gezamenlijke huishouding bij feitelijk samenwonenden opgerekt van één naar drie jaar. Ik meen dat – als we kiezen voor een vrijstelling van het hoofdverblijf – deze vrijstelling zou moeten gelden voor de partner (zie hiervoor par. 3), zonder uitzonderingen hierop te formuleren.

De nader omschreven partner krijgt het ‘echtgenotenregime’ omdat jegens die partner een verzorgingsverplichting wordt aangenomen. Dit impliceert dat voor deze partner ook de hoofdverblijfvrijstelling zou moeten gelden. Deze wordt immers ook door deze verzorgingsbehoefte gerechtvaardigd.

Ook meen ik dat er geen reden is om de samenleeftermijn die voor het partnerschap wordt vereist voor de hoofdverblijfvrijstelling te verlengen, zoals in het Vlaams Gewest is gebeurd. Met de keuze voor een bepaalde samenleeftermijn, geeft de wetgever invulling aan het verzorgingsaspect. Overigens doet zich dan wel de vraag voor of er een minimum termijn zou moeten worden gesteld aan de voortgezette bewoning door de langstlevende. Als deze immers kort na het overlijden van zijn/haar partner het huis verkoopt zal er geen liquiditeitsprobleem zijn.

Bruto of netto vrijstelling?

²¹ Deze grens wordt ook in de inkomstenbelasting gehanteerd. *Kamerstukken II 2007/08*, 31205, nr. 37.

De vraag rijst of we, evenals het Vlaams gewest, een saldo vrijstelling zouden moeten verlenen of een bruto vrijstelling. Als iemand het hoofdverblijf nalaat aan zijn echtgenoot met een waarde van € 300.000, waarop nog een schuld rust van € 100.000 geniet zijn partner een hoofdverblijfsvrijstelling van € 200.000. Laat een ander een pand na van € 300.000 met een eigenwoningschuld van € 300.000, en heeft hij daarnaast € 200.000 spaargeld, dan geniet hij geen vrijstelling. Over het spaargeld is dan gewoon successierecht verschuldigd.²²

Ik meen dat tegen deze verschillende behandeling geen overwegende bezwaren bestaan. De eerste langstlevende verkrijgt vermogen ter waarde van € 200.000 dat niet liquide voorhanden is en daarom wordt vrijgesteld. De tweede langstlevende krijgt vermogen ter waarde van € 200.000 dat wel liquide voorhanden is. Omdat in het tweede geval het saldo van de waarde van het pand nihil bedraagt, wordt daarover ook geen successierecht verschuldigd. Het successierecht wordt verschuldigd over vermogen dat (eenvoudig) liquide (te maken) is.

Stel nu dat de langstlevende, door het successierecht over het spaargeld ad € 200.000 de bewoning niet kan voortzetten omdat hij/zij de woonlasten niet langer kan opbrengen. Rechtvaardigt dit een vrijstelling over de bruto waarde van de woning (€ 300.000) in plaats van een netto vrijstelling (nihil)? Mijns inziens is dit niet het geval. Het ongestoorde voortleven wordt in dit geval niet belemmerd door het successierecht over het hoofdverblijf, maar door het successierecht over het spaartegoed. Blijkbaar is de oudedagsvoorziening van de langstlevende niet toereikend om de bewoning voort te zetten. Deze financiële gevolgen van het overlijden van de eerststervende vloeien voort uit de keuze van echtelieden om de woonlasten hoog te houden tegenover een vrij besteedbaar spaartegoed. Het ligt dan niet op de weg van de fiscus om hier een tegemoetkoming voor te geven.

Uit het hiervoor beschreven geval blijkt wel dat bij dezelfde omvang van de nalatenschap (i.c. € 200.000) de hoofdverblijfsvrijstelling tot een verschil in heffing leidt, afhankelijk van de omstandigheid of het eigen vermogen is aangewend voor aflossing van de eigen woning schuld, dan wel liquide voorhanden is gebleven. De vraag is of dit resultaat wenselijk is.

Overigens zou in het geval van zo'n saldo vrijstelling wel een specifieke maatregel moeten worden getroffen voor uitkeringen uit levensverzekering die dienen ter aflossing van de eigenwoningschuld. Komt zo'n verzekering tot uitkering bij het overlijden van de erflater en is de crediteur de begunstigde op de polis, dan bevat de nalatenschap naast het pand geen eigenwoningschuld. Is echter de structuur van de 'betalingsopdracht' gehanteerd, dan verkrijgt de langstlevende de uitkering (eventueel belast op grond van artikel 13 SW) die de uitkering vervolgens gebruikt om de eigenwoningschuld af te lossen. In dit geval bevindt zich (een deel van) de eigenwoningschuld in de nalatenschap, hetgeen een kleinere vrijstelling zou betekenen. Dit verschil in uitkomst zou moeten worden voorkomen.

Stimulans tot aflossing van de eigenwoningschuld

Een saldo vrijstelling heeft tot voordeel dat het een nieuwe impuls geeft tot aflossing van de eigenwoningschuld. Hoe kleiner deze schuld bij overlijden, hoe groter het vrijgestelde bedrag.

Beoordeling eigen woning bezitter

²² Afgezien van een eventuele algemene vrijstelling.

Een nadeel van de hoofdverblijfvrijstelling is dat eigen woning bezitters worden bevoordeeld ten opzichte van huurders. Dit kan ertoe leiden dat een eigen woning bezitter wordt gehinderd in de verkoop van zijn huis. Onder omstandigheden kan het voor de belastingplichtige wenselijk zijn om de eigen woning te verruilen voor de huur van een serviceflat. Tevens zullen mensen, die hun intrek nemen in een verzorgingshuis de eigen woning verkopen en daarmee de vrijstelling ‘verspelen’.²³ De vraag is dan of de hoofdverblijfvrijstelling niet een ongewenst ‘lock-in’ effect oproept.

Tevens leidt de hoofdverblijfvrijstelling ertoe dat – bij de verkrijging van een schuldenvrije en onbezwaarde woning – de langstlevende nagenoeg geen woonlasten meer heeft, terwijl de partner van een huurder, die dus geen vrijstelling krijgt, in de toekomst de woonlasten in de vorm van huur moet kunnen opbrengen. Er is dus niet alleen een verschil in verschuldigd successierecht bij het overlijden, maar ook in de toekomst heeft in zo’n geval de eigen woning bezitter het financieel gezien ruimer dan de huurder.

4.4 Conclusie

Een algemene hoofdverblijfvrijstelling oogt sympathiek, maar bij nader inzien kleven er toch ook veel haken en ogen aan. De invoering van een hoofdverblijfvrijstelling leidt tot een ongelijke behandeling van degene die een hoofdverblijf verkrijgt en degene die met de erflater in een huurwoning woonde en de bewoning voortzet. Ook in dat laatste geval is (wellicht) vermogen nodig om de bewoning te kunnen voortzetten. Zou de wetgever overwegen om tot invoering van een hoofdverblijfvrijstelling over te gaan, dan zou onderzoek moeten worden gedaan naar het aantal gevallen waarin de heffing van successierecht over het hoofdverblijf werkelijk leidt tot liquiditeitsproblemen. Met inachtneming van een ruimhartige partnervrijstelling zou dit aantal wel eens verwaarloosbaar kunnen zijn. Een vaste partnervrijstelling heeft als voordeel dat iedere partner voor hetzelfde bedrag is vrijgesteld.

5. Pensioenvrijstelling

Evenals het hoofdverblijf voorzien pensioenrechten in de eerste levensbehoefte en is het een niet liquide te maken vermogensbestanddeel. Omdat zowel de partnervrijstelling als de vrijstelling van pensioenrechten hetzelfde doel dienen, is het niet nodig dat deze vrijstellingen cumuleren, was de gedachte van de wetgever. Daarom is in artikel 32, derde lid SW vastgelegd dat de waarde van de vrijgestelde pensioenrechten in mindering komt op de partnervrijstelling.²⁴ Na imputatie blijft er echter een minimale vrijstelling over van € 149.622.

²³ Een soortgelijke ontwikkeling zien we in de praktijk met betrekking tot de bedrijfsopvolgingsregeling. Indien de onderneming wordt verkocht tijdens leven, wordt de koopsom voor het geheel in de heffing van het successierecht betrokken. Een vrijstelling van 75% van het vermogen wordt daarmee opgegeven. Dat leidt ertoe dat belastingplichtigen naar wegen zoeken om zoveel mogelijk het belang bij het ondernemingsvermogen te behouden. De economisch meest gewenste opvolgingsstructuur zou daarmee wel eens in de knel kunnen komen.

²⁴ Later, met ingang van 1 januari 1985, is die imputatie beperkt tot de helft van de verkregen pensioenrechten. Deze beperking tot de helft is ingegeven door het zgn. Boon Van Loon arrest, waarin de Hoge Raad, kort gezegd, besliste dat de waarde van het ouderdomspensioen tot de huwelijksgemeenschap behoort. De fiscale wetgever heeft niet willen afwachten of de Hoge Raad deze mening ook was toegedaan m.b.t. het partnerpensioen en of dit alleen gold als echtelieden in de

De vraag is of de imputatieregeling moet blijven bestaan. De werkgroep onder leiding van J.K. Moltmaker²⁵ heeft destijds gepleit voor afschaffing van de imputatieregeling. De regeling maakt de wetstoepassing gecompliceerd²⁶ en

‘eisen een gegevensstroom van verzekeringsmaatschappijen, c.q. actuariële berekeningen in een groot aantal gevallen, nu de meeste langstlevenden wel in de een of andere vorm over een oudedagsvoorziening beschikken. Bovendien ontkomt de langstlevende partner aan de imputatie als hij een oudedagsvoorziening zodanig heeft geregeld (en heeft kunnen regelen), dat de uitkering bij overlijden niet op grond van artikel 13 Sw geacht kan worden krachtens erfrecht van de erflater te zijn verkregen.’²⁷

De imputatieregeling leidt ook tot misverstanden. De partner weet niet beter dan dat hij/zij een vrijstelling heeft van ca. € 500.000. Omdat de meeste langstlevenden een nabestaandenpensioen ontvangen, is de vrijstelling in de meeste gevallen de facto aanzienlijk lager. Het vervallen van de imputatieregeling maakt de regeling eenvoudiger en transparanter.

Het vervallen van de imputatieregeling heeft als nadeel dat een langstlevende die geen pensioenrechten verkrijgt ook een kleinere vrijstelling heeft. Als het geld voor de oude dag wordt aangehouden op een spaarrekening, wordt dit geld niet vrijgelaten voor het successierecht, althans tot niet meer dan de algemene vrijstelling die voor partners geldt. Daar staat echter tegenover dat het de keuze van belastingplichtige is om een fiscaal gefaciliteerde nabestaandenvoorziening te treffen. Dergelijke voorzieningen brengen allerlei bestedingsbeperkingen voor dit moment met zich mee.²⁸ Overigens is het niet zo dat de langstlevende het pensioen dan helemaal vrij van belasting ontvangt. Over de uitkeringen is immers inkomstenbelasting verschuldigd.

Kiezen de erflater en zijn partner ervoor om op een vrij beschikbare spaarrekening een vermogen voor de oude dag te creëren, dan staat dit geld hen te allen tijde ter beschikking, en dat heeft als gevolg dat die vrije beschikking ook geldt voor het betalen van successierecht.

6. Conclusie

Wat de positie van de langstlevende betreft, kom ik tot de volgende aanbevelingen:

- Vanuit een oogpunt van gelijkheid dient een algehele partnervrijstelling te worden afgewezen.
- Het partnerbegrip dient te worden herzien. De voorkeur gaat uit naar één partnerbegrip (naast de echtgenoot) voor zowel het schenkings- als successierecht. Dit begrip hoeft niet gelijk te zijn aan het partnerbegrip in de inkomstenbelasting.
- Een hoofdverblijfvrijstelling komt tegemoet aan de verzorgingsverplichting die jegens de langstlevende partner bestaat. Daarentegen ontstaat er een ongelijke behandeling tussen eigen woning bezitters en huurders. Daarnaast

wettelijke gemeenschap van goederen waren gehuwd. De wetgever nam als uitgangspunt dat pensioenen van echtgenoten altijd als gemeenschappelijk vermogen van hen beiden te beschouwen zijn. Zie *Kamerstukken II* 1983-1984, 17 041, nr. 1, blz. 8.

²⁵ *De warme, de koude en de dode hand*, Rapport van de werkgroep modernisering successiewetgeving, 13 maart 2000.

²⁶ Imputatie vindt tot de helft van de waarde plaats, waarbij 30% latente inkomstenbelastingclaim in aanmerking mag worden genomen, maar alleen voorzover de waarde van de pensioenrechten de partnervrijstelling ook werkelijk verkleint.

²⁷ Rapport, blz. 16, onderdeel 3.1.5.

²⁸ Zo zijn de verzekeraars limitatief opgesomd en worden in de wet allerlei eisen gesteld aan ingangsdatum en/of looptijd. Zie bijv. art. 18 e.v. Wet LB 1964 en art. 3.124 e.v. Wet IB 2001.

kleven er veel haken en ogen aan een hoofdverblijfvrijstelling. Alles bij elkaar genomen gaat mijn voorkeur dan ook niet uit naar een hoofdverblijfvrijstelling²⁹, maar naar een vaste partnervrijstelling.

- De imputatieregeling voor oudedagsvoorzieningen kan vervallen.
- Indien de imputatieregeling vervalt en er geen hoofdverblijfvrijstelling wordt ingevoerd dient de hoogte van de partnervrijstelling te worden bepaald met inachtneming van de gemiddelde waarde van de woningen in Nederland. Het is immers van belang dat de partnervrijstelling toereikend is om in ieder geval (het aandeel in) een doorsnee hoofdverblijf te kunnen verkrijgen vrij van successierecht.

²⁹ In tegenstelling tot mijn eerdere aanbeveling in WFR 2001/1381.